

A steppe régi urai a kunok

1239-ben, a mongol fenyegetés árnyékában IV. Béla király (1235–1270) elfogadta Kötöny kának, a Dnyeper folyó vidékén élő kunok legtekintélyesebb vezérének hódolatát, aki ezután népével együtt beköltözhetett Magyarországra. Amióta a kunok a 11. század második felében megjelentek a kelet-európai steppén, kifejezetten ellenséges viszonyban voltak a magyarokkal. Mi készítette hát a magyar uralkodót, hogy a régi szokásokat felforgatva, épp népe ősi pogány ellenségével szövetkezzen egy teljesen ismeretlen fenyegetés ellen? Kósza hírek szerint ugyanis valahol a beláthatatlan messzeségben, Európa határán túl Magyarország megtámadására készült egy hatalmas formálódó birodalom.

Kammennaja baba – azaz kun kőszobor a keleteurópai steppén

ben egy ekkora idegen fegyveres erő – mai kifejezéssel élve – óriási „nemzetbiztonsági kockázatot”

jelenthetett a Magyar Királyság számára, hiszen magának a királynak sem biztos, hogy sokkal több harcos állt ekkoriban a rendelkezésére. Mindez azonban már a kunság egykori óriási erejének töredéke volt csupán.

A kunok hatalmas népe a 11. század vége óta a Kárpátoktól keletre húzódó pusztákon élt, földjeik az Al-Dunától egészen a nyugat-szibériai Irtyis-folyóig nyújtóztak. E népességnek legalább három nagy csoportjáról van tudomásunk (kunok, kipc sakok és kanglik), ezek közül az európai kunok voltak a legnyugatibbak, akik magukat egyébként kumánoknak nevezték [komondor kutyanevünk is ebből a népnévből származik

Az okot alighanem a kunok katonai erejében kell látnunk. Rogerius [váradi kanonok, a tatárjárás egyik legfontosabb krónikása – a szerk.] beszámolója szerint negyvenezer kun család érkezett ekkor, s ha nem is adunk feltétlen hitelt ennek az adatnak, akkor is világos, hogy 1239-ben hatalmas tömegű nép érkezett ide a Kárpát-medencébe. Pálóczi Horváth András a későbbi kun településterület adatai alapján kiszámította, hogy a kunok második, már a tatárjárást követő beköltözésekor, 1246-ban vagy húszezer család, azaz legalább nyolcvanezer ember talált magának új hazát az elnéptelenedett alföldi területeken. Ha 1239-ben is csak ennyien lettek volna, akkor ez a népesség vagy tizenötezer fegyverforgatásra alkalmas férfit tudott volna csatasorba állítani – ha pedig Rogerius mester nem tévedett, akkor ennek legalább a dupláját. Hétszázötven éves együttélés és a kunok teljes aszimilációja után talán furcsának tűnhet, de 1239–1241-

Kunok ábrázolása a Radziwill-krónikában

Kipc sak (kun) stílusú sisak a 13. századból, Lengyelország

– a szerk.] E laza szerveződésű törzsszövetség területét a szomszédos népek ugyan mind másképp nevezték, de mindegyikben szerepelt az ott lakó nép neve: a muszlim források *Dašt-i qipčaq* 'Kipcsak-pusztá', az orosz krónikák *Zemlja Poloveckaja* 'Polovecföld' néven emlegették [a *polovec* egy újabb neve ennek a soknevű csoportnak – a szerk.], a nyugati latin és a bizánci görög források pedig *Cumania* elnevezéssel illették. Az itt lakó nomád „konföderáció” etnikailag és nyelvileg egyaránt sokszínű volt, de zömük török nyelvű lehetett.

Ezüstedény a kun időszakból

Veszélyes, harcias nép volt a kun, magas szinten művelte a steppei lovas nomádok ősi hadművészetét. Nikéasz Khoniatész bizánci történetíró a 12. század végén nagyon plasztikusan mutatta be a birodalom akkori kun ellenfeleinek – a magyar olvasónak minden bizonnyal ismerős haditudományát: „a szokásos harcmodorukban küzdöttek, melyet atyáiktól tanultak. Támadtak, kilőtték a nyilaikat, majd dárdáikkal is elkezdtek küzdeni. Mielőtt a küzdelem túl hosszúvá nyúlt volna, támadásukat menekülésbe fordították, és ezzel ellenfelüket üldözésre készítették. Aztán a levegőt átszelő madár módjára újra arccal az ellenség felé fordultak,

Kunok a Képes Krónikában

és még bátrabban harcoltak szemtől szemben támadóikkal. Mindezt többször is megismélték, és amikor már felülkerekedtek a rómaiakon [azaz a bizánciakon], nem fordítottak többet hátat. Kihúzták kardjaikat, és félelmetes ordítással a gondolatnál is gyorsabban rárontottak a rómaiakra [a bizánciakra]. Megragadták és lemészárolták azokat is, akik bátran harcoltak, és azokat is, akik gyáván viselkedtek.”

Nikéasz Khoniatész bizánci történetíró

A szomszédos letelepült népek nagy-nagy szerencséjére azonban ez az erő sok törzsrre oszlott, sok fejedelem parancsolt felette, akik pedig nem voltak egy akaraton. Az 1050 és 1220 közötti majdnem két évszázadban azonban a különböző kun–kipcsak csoportok mégis aktívan bele tudtak avatkozni a környező közép-ázsiai, kaukázusi, orosz és bizánci térségek politikai életébe. Azok a hatalmak pedig, melyek – mint IV. Béla korában a Magyar Királyság is – képesek voltak a saját javukra fordítani ezt az óriási harcos tömeget, a kunok fegyverei által akár nagyhatalommá is válhattak a saját régiójukban.

A legkeletibb ilyen hatalom – amely talán a legsikeresebben csapolta meg a kun–kipcsak szövetség erejét, az Aral-tó menti Hvárezm aprócska állama volt [a középkori magyar

IV. Béla a Thuróczy-krónikában

krónikák káliz néven emlegetik az innen érkezőket – a szerk.], melynek történelme során sok-sok harcot kellett vívnia a határai mentén élő nomádok ellen. Tehetséges uralkodója, Aláaddín Tekes (1172–1200) azonban ügyesen játszotta ki a szomszéd nagyhatalmakat egymás ellen a maga érdekében, míg végül 1194-ben Hvárezm és Perzsia is az ő kezében egyesült. 1195-ben legyőzte a keleti kipcsakokat is, s ennek köszönhetően benősült az egyik tekintélyes kipcsak káni családba, ami a későbbiekben lehetővé tette, hogy belátása szerint avatkozzék be a *Dašt-i qipčaq* belviszályaiba. Kipcsak harcosokkal tölthette fel a hvárezmi sereget, s kipcsak főembereket helyezett birodalma magas méltóságába. Tekes sikereinek gyümölcsét végül fia, Aláaddín Mohamed (1200–1220) aratta le. Uralma alatt Hvárezm igazi nagyhatalommá vált, mivel a kipcsak nomádokra támaszkodó hvárezmi sereg fegyvereit sokáig pártalan hadiszerencse kísérte.

Aláaddín Mohamed érméje

Épp egy hvárezmi kun-kípcsak sereg törte meg annak a Grúziának az erejét is, amelyet száz évvel korábban szintén épp a kunokkal kötött szövetség emelt a térség nagyhatalmainak sorába. IV. Dávid király (1189–1125) lassú és szívós politikával és sok-sok évnyi háborúskodás után teremtette meg ismét a grúz állam egységét, s eközben szembe került a szeldzsuk törökök egykor hatalmas birodalmával is, amelytől végül Grúzia mai fővárosát, Tbiliszit is sikerült elhódítania. Abban, hogy a döntő összecsapásban, az 1121-ben a didgori csatában a keresztény grúz uralkodó kerekedett felül muszlim ellenfelein, döntő szerepet játszottak a kunok: IV. Dávid ugyanis meghívta kípcsak apósát Atrak/Otrok kánt, hogy népével költözzön az ő hegyvidéki királyságába. Atrak/Otrok állítólag 40.000 harccsal (azaz mintegy 200–250.000 emberrel) fel is kerekedett, s 1218 táján betelepedett Grúziába

– ezzel Dávid király külső és belső ellenségei ellen is igen hatásos fegyverhez jutott. Bár a kán népe csak néhány évig vendégeskedett a hegyvidéken, mégis sok kun telepedett le végleg a királyságban, s szolgálta hűségesen katonaként Dávid utódait, akik a Kaukázus vidékén és az örmény földeken egy évszázadra keresztény nagyhatalommá tették Grúziát.

De végül hiába a kun segítséggel kivívott grúz, majd később a hvárezmi katonai sikerek, Közép-Ázsia és Kelet-Európa hatalmai még a kunok nagyarányú támogatása ellenére sem voltak képesek megálljt parancsolni a professzionális mongol katonai gépezetnek, mely nem csupán a hvárezmi birodalmat és Grúziát, de végül a kun segítséggel velük szembeszálló Ruszt is romlásba döntötte, és végül a Magyar Királyságot is kis híján megsemmisítette.

IV. Dávid grúz király

A didgori csata emlékműve

Egy kun „lovag” vár a szegedi

sírja templomában

Fogas Ottó

Pálfi György

A vártemplom hajója alá temezett családi kripták feltárása 2007-ben

1998

és 2010 között zajlott

az egykori szegedi vár központjában álló Szent Erzsébet-templom feltárása.

Az ásatás során több, mint 1000 sír került elő.

Egy részüket a templom körüli temetőben, másik részüket pedig a templomon belül, családi kriptákban helyezték örök nyugalomra. A családi kripták mind kései, 15–16. századi temetkezések voltak, de a külső temetőben a legkorábbi sírok a 14. század elejéről származtak. Jelenlegi tudásunk szerint a templom a 13. század végén, a 14. század elején épülhetett gótikus stílusban. Ezt igazolták a külső temető legelső sírjai is: az elhunytakkal eltemetett tárgyak a 14. század korai időszakához köthetők. (A régészeti munka során egyértelművé vált, hogy az évszázadok alatt több átépítést is megélt a templom: biztos, hogy Nagy Lajos és később, Mátyás király uralkodása alatt is bővítették.)

